

گستره حقوق حیوانات در اسلام و غرب^۱

(قسمت دوم)

شبیما پور محمدی

پژوهشگر

چکیده

انسان به عنوان اشرف مخلوقات در تمام ادیان آسمانی، از کرامت خاصی برخوردار است و حقوق و تکالیف زیادی دارد. سالهاست که جوامع مختلف به تدوین قوانینی از جنبه‌های مختلف حقوق انسانی پرداخته و هر روز مطالبی جدید به آن افزوده‌اند؛ حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق کارگران و

امروزه توجه جوامع به این مسأله جلب شده است که فقط انسانها از حقوق مختلف برخوردار نیستند، بلکه تمام آنچه روی زمین وجود دارد مانند کوهها، دریاها، حیوانات و گیاهان نیز دارای حقوقی می‌باشند. انسان تمام مخلوقات را زیر سیطره خود دارد و از آنها به نفع خود بهره‌برداری می‌کند؛ این مقاله به بررسی حقوق حیوانات و حد مجاز تصرف و تسلط انسان بر حیوانات از دیدگاه قوانین اسلام، ایران و دنیا پرداخته، سعی می‌کند ابعاد قضیه را تا حد ممکن روشن سازد. آنچه از اسلام آمده تنها قطره‌ای از دریاست و بسی مایه شگفتی است که اسلام هزار و چهار صد سال پیش با لطافت و دقت به این مسأله پرداخته در حالی که انجمن‌های حمایت از حیوانات سراسر دنیا چند سالی پیش نیست که به این مسأله توجه کرده‌اند. به نظر می‌رسد در حقوق ایران نیز علیرغم پیشینه اسلام، به این مسأله توجه چندانی نشده است. در نوشتار اول دیدگاه اسلام درباره‌ی حقوق حیوانات ارائه گردید و در این بخش از مقاله که قسمت دوم این نوشتار می‌باشد در بر دارنده آزمایش‌ها و تحقیقاتی بر روی حیوانات در آزمایشگاه‌ها و تغییرات ژنتیکی آنها با بررسی یک نمونه جنجالی در دنیا (موش هاروارد) می‌باشد.

واژگان کلیدی

حقوق حیوانات، اسلام، قرآن، شبیه سازی، نفقه حیوانات، تغییرات ژنتیکی

در شماره پیشین به بررسی دسته‌بندی اقسام حیوانات و بررسی حقوق آنان در اندیشه پیشینیان و نیز مکتب اسلام به صورت اخص و مبسوط پرداختیم و مسأله حمایت‌های لازم را در گستره حیات از حقوق تمامی جانداران از سوی اسلام مورد بررسی قرار گرفت اینک در ادامه به بررسی جایگاه حقوق حیوانات در ایران و نیز سایر کشورها خواهیم پرداخت.

بررسی حقوق حیوانات در ایران معاصر

اسلام مقررات و سفارش‌های بسیاری درباره حقوق حیوانات بیان کرده و از جنبه‌های مختلفی به این قضیه توجه کرده است. با آنکه ایرانیان اکثراً مسلمان و شیعه هستند و همواره تحت تأثیر مقررات دین مبین اسلام بوده‌اند، متأسفانه آن چنان که باید و شاید نتوانسته‌اند با استفاده از مقررات اسلام در مورد حقوق حیوانات، در دنیا ابراز وجود کنند. آنچه را که دنیا امروز تحت عنوان حقوق حیوانات عرضه می‌کند و شعار می‌دهد، اسلام در ۱۴۰۰ سال پیش دقیق‌تر و لطیف‌تر حتی با ضمانت اجراهای دنیوی و اخروی بیان کرده است. در حال حاضر در ایران سازمان‌هایی هم چون سازمان حفاظت محیط زیست، سازمان نظام دامپزشکی، و شرکت سهامی شیلات و... چندین انجمن و سازمانهای غیردولتی از جمله انجمن حمایت از حیوانات، انجمن دوستی حیوانات و... به طور محدود در این زمینه فعالیت می‌کنند.

تاکنون در ایران قانونی اختصاصی برای حمایت از حیوانات تصویب نشده، اما مقررات پراکنده‌ای در قوانین مختلف پیش و پس از انقلاب دیده می‌شود که به طور مثال عبارتند از:

قانون شکار و صید مصوب ۱۶ خرداد ۱۳۴۶ که مقررات زیادی در زمینه رعایت حقوق حیوانات در بردارد؛ از جمله:

ماده ۱۱ بند - د - جزای نقدی یا مجازات حبس برای کسانی منظور شده است که به تخریب چشمه‌ها و آبشخور حیوانات در مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش اقدام می‌کنند.

ماده ۱۲ بند - د - جزای نقدی یا مجازات حبس برای کسانی قرار داده است که با آلوده کردن آب رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و تالاب‌های حفاظت شده، چشمه‌ها و آبشخورها باعث آلودگی آب و از بین رفتن آبزیان می‌شوند.

ماده ۱۳ بند - ج - دربارہ مجازات کسانی است که به شکار صید یا کشتار جانوران وحشی با استفاده از سموم و مواد منفجره و امثال آن و شکار به صورت تعقیب با استفاده از وسیله نقلیه موتوری و همچنین کشتار آنان به طریق جرگه و محاصره دسته جمعی بپردازند.

قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی مصوب ۱۴ شهریور ۱۳۷۴، مقرراتی در زمینه صید آبزیان، تکثیر و پرورش، جرایم و مجازات‌های مربوط به صید ذکر شده دارد و در مصوبه شماره ۱۴۰ مورخ ۷۴/۷/۶ شورای عالی حفاظت محیط زیست، بهای هر عدد از جانوران وحشی اعم از پستانداران، پرندهگان، خزندگان و ... از لحاظ مطالبه ضرر و زیان تعیین شده است. که حتی مواردی هم چون بهای نوزاد پستاندارانی که هنگام شکار در رحم مادر بوده‌اند، بهای تخم پرنده یا خزنده وحشی و بهای تخریب لانه و آشیانه پرنده را در بر می‌گیرد.

قانون مجازات اسلامی مصوب ۷ آذر ۱۳۷۰ نیز در دو ماده ۶۷۹ و ۶۸۰ در مورد اتلاف حیوانات چنین آورده است:

ماده ۶۷۹ - هر کس به عمد و بدون ضرورت حیوان حلال گوشت متعلق به دیگری یا حیواناتی که شکار آنها توسط دولت ممنوع اعلام شده است را بکشد و یا مسموم یا تلف یا ناقص کند، به حبس از نود و یک روز تا شش ماه، یا جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا سه میلیون ریال محکوم خواهد شد.

ماده ۶۸۰ - هر کس بر خلاف مقررات و بدون مجوز قانون اقدام به شکار یا صید حیوانات و جانوران وحشی حفاظت شده نماید، به حبس از سه ماه تا سه سال و یا جزای نقدی از یک و نیم میلیون ریال تا هیجده میلیون ریال محکوم خواهد شد.

سازمان حفاظت محیط زیست نیز یکسری کنوانسیون‌ها در زمینه حمایت از

حیوانات و گیاهان مقرر داشته که از جمله عبارتند از:

کنوانسیون تجارت گونه‌های گیاهی و حیوانی در حال انقراض؛ پروتکل ایمنی زیستی که در آن سطح مناسب حفاظت از ساز و کارهای ژنتیکی بیان شده است؛ و کنوانسیون رامسر که به بررسی حفاظت از زیستگاه‌های تالابی می‌پردازد و ... از جمله انجمن‌هایی که در زمینه حقوق حیوانات در ایران تشکیل شده است، انجمن حمایت از حیوانات است که به عنوان نمونه به معرفی آن می‌پردازیم:

انجمن حمایت از حیوانات یک تشکل مردمی و زیست محیطی از گروه سازمان‌های غیر دولتی است که در سال ۱۳۷۷ آغاز به کار نموده است. از نظر قانونی، مورد تأیید وزارت کشور، اطلاعات و نیروی انتظامی می‌باشد. انجمن حمایت از حیوانات که به نام بین‌المللی ایران. اس. پی. سی^۱ به جهان معرفی شده است، تنها سازمان غیر دولتی ایرانی با هدف حمایت از حیواناتی است که مورد آزار قرار می‌گیرند و بی‌پناهند. این سازمان در پی ایجاد شرایط مطلوبتر زندگی برای حیوانات می‌باشد. انجمن حمایت از حیوانات با هدف کلی دفاع از حقوق حیوانات و با استعانت از فرهنگ اسلامی و ملی ایران، به توسعه معلومات و تشویق افراد و رواج تعالیم انسانی درباره حیوانات و ایجاد مسؤولیت‌های فردی در قبال حقوق حیوانات می‌پردازد.

این سازمان یکی از بزرگترین و پر جمعیت‌ترین تشکل‌های زیست محیطی معاصر در کشور است. برخی از اهدافی که در مرامنامه این سازمان آمده است، عبارتند از:

حفاظت از حیات وحش و جلوگیری از انقراض نسل حیوانات وحشی؛ ممانعت از جور و ستم به حیوانات و جلب توجه عامه به دوستی آنها؛ توسعه معلومات و ایجاد مسؤولیت فردی در مقابل حیوانات در جهت تخفیف آلام آنها؛ نظارت بر نحوه استفاده از حیوانات به منظور پیشرفت علم، مسابقات و سرگرمی، شکار و تربیت، کشاورزی، تولید مثل، دامپزشکی، حمل و نقل و ... به شکلی که رفاه حال

آنها در نظر گرفته شود.

یکی از مسائلی که امروزه موجب ایجاد جنجال‌هایی در زمینه حقوق حیوانات شده است، مربوط به صنعت جوجه‌کشی می‌شود. صنعت جوجه‌کشی جهان هر ساله میلیاردها جوجه یکروزه تولید می‌کند که هر جوجه پس از تفریغ، تعیین جنسیت می‌شود. جوجه‌های نر از همان ابتدا به تدبیر انسان جدا شده و جوجه‌های ماده برای تولید تخم‌مرغ پرورش داده می‌شود. معدوم ساختن جوجه‌های نر باعث سلب حقوق حیوانات و صرف کردن مباحث گوناگون حول محور ذکر شده در صنعت مرغداری می‌شود. در حال حاضر سعی شده با استفاده از فن‌آوری جوجه‌ها پیش از تفریغ به طور انفورماتیک تعیین جنسیت شده و جنین‌های درون تخم‌ها را به جای قربانی کردن جوجه‌های یک روزه به شیوه‌ای معقول و مقبول عام معدوم سازند.

در صورت موفقیت‌آمیز بودن روش‌های جدید تا حدودی از بحث‌های مربوط به حقوق حیوانات در خصوص معدوم کردن جوجه‌های نر کاسته خواهد شد.^۱ پیشرفت علم ژنتیک و مسائلی از قبیل شبیه‌سازی نیز مباحث زیادی را درباره حقوق حیوانات و گیاهان در عرصه دنیا به خود اختصاص داده است که در بخش آخر تا حدی به این مسأله بیشتر می‌پردازیم اینک به حکم فقهی این مسأله که خود بحث مهمی است می‌پردازیم و در این زمینه یکی از استفتائات مربوطه را بیان می‌کنیم:^۲

۱- آیا اصولاً دست‌ورزی ژنتیکی و تغییر ساختار مولکولی موجودات زنده اعم از جانوران و گیاهان با توجه به مخاطرات احتمالی آن برای طبیعت و محیط زیست جایز است؟
به طور کلی، هرگونه پیشرفت عملی که موجب ضرر و زیان به فرد و جامعه

سازمان پژوهش‌های علمی و اطلاع‌رسانی
سال هفتم - زمستان ۸۴ - شماره ۳۰
نمای مسأله

1 - www. irandoc. ac. ir

۲- استفتا از محضر آیت الله صانعی پیرامون علم ژنتیک و شبیه سازی توسط دکتر محمود صادقی استادیار

نگردد، فی حد نفسه جایز است و اصل بر اباحه است و مخاطرات احتمالی اگر مورد اعتنا نزد علمای طبیعت و محیط زیست باشد، چون احتمال خطر و ضرر برای دیگران و تصرف در حقوق آنها از محیط، حرام و غیر جایز است. اما ضررهای جزئی که مورد اعتنا نبوده سبب حرمت نمی‌گردد.

۲- آیا استفاده از میوه‌ها و مواد غذایی حاصله از تغییرات ژنتیکی جایز است؟ جایز و حلال است چون باز میوه و غذای حلال است مثل میوه و غذای بدون تغییر ژنتیکی.

۳- در صورت انتقال ژن حیوان حرام گوشت به گیاه، خوردن محصول آن، چه حکمی دارد؟

مانعی ندارد و حکم آن گیاه با گیاه بدون انتقال مورد سؤال مساوی است و حلال می‌باشد و خوردن آن گیاه، خوردن گیاه است نه خوردن اجزای حیوان حرام گوشت تا حرام باشد.

۴- آیا اساساً انسان مجاز است برای مقاصد پژوهشی خود، از حیوانات به گونه‌ای استفاده کند که برای سلامتی آنها زیانبار باشد؟

برای پیشرفت علمی و دست یافتن به عمل و اسباب بیماری‌ها و مقاصد پژوهشی، مانعی ندارد و همه جهان طبیعت برای استفاده مشروع انسان از آنها آفریده شده و قرآن می‌فرماید: «همه جهان برای نفع بشر آفریده شده است» (بقره، ۲۹) و حرمت یا کراهت ایدای حیوانات، مربوط به خود ایداء فی حد نفسه است که ظلم به آنها محسوب می‌شود.

۵- آیا تغییر ژنتیکی در حیوانات و استفاده از آنها به عنوان مدل آزمایشگاهی جهت مطالعه و بررسی مراحل بیماری‌های انسانی و نحوه اثرگذاری داروها بر آنها جایز است؟ به عنوان مثال برخی از مراکز تحقیقاتی در کشورهای غربی با تغییر ساختار ژنتیکی موش، این حیوان را نسبت به ابتلا به بیماری سرطان حساس کرده و از آن به عنوان مدلی جهت بررسی این بیماری در انسان استفاده

۱- هو الذي خلق لكم ما في الارض جميعاً.

می‌کنند آیا این کار با توجه به آسیب و زیان وارد شده به حیوان و مخاطرات احتمالی آن برای محیط زیست جایز است؟
خود عمل فی حد نفسه جایز است و مسأله مخاطره‌ها و آزار و آسیب رساندن به حیوانات هم در جواب ۴ حکمش بیان شد.

۶- آیا تولید و پیوند اندام و بافت حیوانی به انسان جایز است؟
جایز است و این مسأله در فقه از دیر زمانی قبل مطرح و جوازش مسلم بوده و شیخ الطائفه در «مبسوط» درباره پیوند استخوانی از سگ به بدن انسان فرموده است که با ملحق شدن به بدن انسان پاک می‌گردد و نسبت به اصل جوازش آن قدر مسلم بوده که آن را مطرح نفرموده و راجع به پاک بودن آن بعد از پیوند سخن گفته است.

۷- آیا کلونینگ (شبهه سازی) حیوانات جایز است؟
جایز است و منعی ندارد.

مسأله بررسی حقوق حیوانات در ایران جای کار بسیاری دارد و هنوز راه زیادی مانده تا ایران به قافله حمایت از حقوق حیوانات در دنیا برسد.

بررسی حقوق حیوانات در دنیا

امروزه با وجود توسعه روشهای جدید بیولوژی مولکولی و بیوتکنولوژی، استفاده از مدل‌های حیوانی برای تحقیقات پزشکی و زیستی اهمیت خود را حفظ کرده است. استفاده از حیواناتی نظیر انواع موشهای بزرگ (رات) و کوچک (سوری)، خرگوش، خوکچه هندی، سگ، گربه، قورباغه و ... در آزمایش‌ها، موجب کشف داروها و روش‌های مفیدی شده و جان انسان‌های زیادی را در دنیا نجات داده است؛ اما آنچه که امروزه ذهن بسیاری از افراد و گروه‌ها خصوصاً طرفداران حقوق حیوانات، گروه‌های مذهبی و زیست محیطی را به خود مشغول داشته، این است که حد مجاز این تصرف‌ها و آزمایش‌ها چقدر است؟ آیا می‌توان برای رسیدن به مقاصد و اهداف انسانی به هر نوع انتفاعی از حیوانات دست زد؟

طرفداران نظریه «رفاه حیوانات» معتقدند منافع و حقوق حیوانات باید از دو جهت مورد توجه قرار گیرد: ۱- به طور انسانی مورد انتفاع قرار گیرند؛ ۲- رنج غیر ضروری نبرند.

البته هواداران حرکت مدرن حمایت از حقوق حیوانات، به طور افراطی این قضیه را مد نظر دارند و معتقدند منافع و حقوق حیوانات نباید قربانی شود، حتی اگر به سود انسان‌ها باشد یا انتفاع از حیوانات به طور انسانی و با نبود رنج غیر ضروری باشد. هر موجودی غیر از انسان حقوقی دارد که عملکرد آن حقوق شبیه عملکرد حقوق انسان است. حیوانات دارای ارزش ذاتی خاصی هستند که احترام به آن مانع از آن می‌شود که به طور انحصاری برای اهداف انسانها تربیت شوند یا مورد آزمایش قرار بگیرند. گرچه نظریاتی افراطی از این دست در عمل موفقیت چندانی کسب نکرده‌اند، اما بی‌شک تصویب قوانین ویژه در زمینه کار با حیوانات در آزمایشگاه‌ها و تحقیقات تحت‌تأثیر مباحثی هم چون تفکر در مورد حیوانات، حقوق حیوانات، آسایش حیوانات، آزادی حیوانات و نیز تحت نفوذ انجمن‌های قدرتمندی بوده است که در این خصوص فعالیت دارند.^۲ قوانین حمایت از حیوانات انگلستان، آلمان، نیویورک، اسپانیا و بلژیک و انجمن‌ها و جمعیت‌هایی نظیر جمعیت ضد کشتار حیوانات زنده و جامعه جهانی حفظ و حمایت پرندگان^۳ حرکت‌هایی به سوی حفظ حقوق حیوانات به شمار می‌روند. در سال ۱۸۷۶م در انگلستان قوانینی به تصویب رسید که بر اساس آن شرایط نگهداری و کار با حیوانات در مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی به صورت ضابطه‌مند درآمد.^۴ بر اساس این قوانین، افرادی که در تحقیقات خود از مدل حیوانی استفاده می‌کنند، باید دارای گواهینامه‌های مخصوص باشند.

چنین گواهینامه‌هایی از سوی مراجع ذی‌صلاح تشکیل شده در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی صادر می‌شود. هم اکنون کمیته‌هایی در دانشگاه‌های مختلف

1- welfare animal

2 - <http://www.EBRA.org>

3 - I.C.B.P

4- Animal Act 1876

جهان اعم از آمریکا، کانادا و انگلستان تشکیل شده است تا بر کار تحقیقات روی حیوانات نظارت کنند^۱.

بر اساس قوانین طرح شده در این کمیته‌ها، یکی از وظایف اخلاقی محققان، مسؤلیت‌پذیری آنها در برابر حیوانات تحت نظارتشان است. مواردی هم چون مکان نگهداری، تغذیه، گرما، سرما و بهداشت محل باید برای آسایش حیوانات از سوی محقق مورد توجه واقع شود و محقق باید بر اساس ضوابط مشخص شده با حیوان کار کرده، از انجام دادن روش‌هایی که باعث ایجاد درد و ناراحتی در حیوان می‌گردد به جز در شرایط خاص و استثنایی خودداری ورزد. هم اکنون نیز در بسیاری از سمینارهای بین‌المللی یکی از شروط پذیرش مقالات، رعایت اخلاق در هنگام کار با حیوانات آزمایشگاهی است (نانینی، ۱۳۷۸، ش ۲۶، ص ۴۴).

پیشرفت‌های روز افزون علمی - تحقیقاتی از مسائلی است که گاه موجب بروز بحث و جدال در محافل علمی، اخلاقی و حقوقی جهان می‌شود؛ زیرا گاهی این پیشرفت‌ها در قالب تعاریف و چهارچوب‌های قانونی نمی‌گنجد و از مرزهای اخلاقی و قانونی فراتر می‌روند. در حال حاضر پیشرفت‌های موجود در زمینه مهندسی ژنتیک و تحقیقات بیوتکنولوژی که منجر به ایجاد فرم‌های تغییر یافته حیات در موجودات شده است، از جمله مسائل بحث برانگیز این محافل است.

از جمله فرم‌های تغییر یافته توسط روش‌های مهندسی ژنتیکی، «آن کوموس»^۲ یا «موش تغییر یافته هاروارد» است که موجب جدال زیادی در کانادا، انگلستان و آمریکا شده است.

موش هاروارد یک موش معمولی است که مورد مهندسی ژنتیکی قرار گرفته و با ایجاد یک سلسله ژن مخصوص در آن سعی شده فرم‌های ویژه سرطان در آن توسعه داده شود و به انواع سرطان حساس شود که اثری بسیار مفید برای

1 - (U.A.W.C) = University Animal Welfare Committee
(L.E.A.C.C) = Life and Environmental Animal Care Committee.
(V.V.A.R.C.D) = University veterinarian/Animal Resource Center Director.
(I.A.C.U.C) = Institutional Animal Care and Use Committee.
2 - uncomouse

تحقیقات پزشکی به شمار می‌رود و دانشگاه هاروارد کانادا تقاضای ثبت «آن کوموس» را هم به عنوان یک «سلسله ژن مخصوص در موش» و هم برای خود موش تحت عنوان اختراع کرده است که در مورد ثبت سلسله ژن مشکل خاصی وجود ندارد و ثبت شده است؛ اما آنچه که موجبات جدال زیادی شده است ثبت یک «موجود زنده» ولو تغییر یافته، به عنوان اختراع و نوآوری است.

جدال و بحث در مورد حق ثبت حیات مخلوقات، موضوع جدیدی نیست. نخستین بار به سال ۱۹۷۲م در آمریکا، «آناداچاک روبرتی»^۱ در مورد مهندسی یک باکتریم که پترولیم موجود در نفت را شکسته بود، تقاضای حق ثبت کرد که ابتدا آمریکا رد شد و پس از چند بار تأیید و رد شدن در دادگاه تجدید نظر فدرال و اداره حق ثبت، سرانجام هر چیزی که توسط انسان ساخته شود از جمله زندگی باکتریایی، قابل ثبت اعلام گردید.^۲

در حال حاضر سؤال اساسی این است که مرز بین فرمهای تغییر یافته حیات یا به عبارتی فرمهای برتر حیات با فرمهای پست حیات کجاست؟ انسان در این مرزبندی چه جایگاهی دارد و آیا انجام تغییرات ژنتیکی و مولکولی در حیوانات و ایجاد فرمهای برتر حیات و به طور کلی حیات موجودات زنده می‌تواند تحت عنوان یک اختراع و نوآوری به ثبت برسد یا نه؟ در واقع جدال بر سر سه زمینه است: فرم پست، فرم برتر و انسان.

طبق نظراتی که وجود دارد، موجوداتی هم چون باکتری‌ها، ویروس‌ها، پروتوزوآها (تک یاخته) و گیاهان، فرم پست حیات، و همه حیوانات به جز انسانها، فرمهای برتر حیات را تشکیل می‌دهند. پس انسانها در چه طبقه‌ای قرار می‌گیرند؟ آیا انسانها فرم خیلی برتر حیات هستند یا فرم مخصوص حیات؟ یا طبق مفهوم سنتی‌تری تنها فرم حیات است که روح دارد؟

یک نظریه این است که تمایز انسان از سایر مخلوقات و موقعیت خاص آن یک

مسئله متافیزیکی و مذهبی است و از نقطه نظر مذهب توحیدی، بشر از موقعیتی متمایز برخوردار است، اما از نظر علمی و از منظر بیولوژی مولکولی انسان با سایر موجودات تفاوتی ندارد. وقتی جامعه علمی در ۵ دسامبر ۲۰۰۲م اعلام می‌کند با بررسی رشته کامل ژنوم موش، ما انسانها ۹۹٪ ژنهای خود را با موشها تقسیم کرده‌ایم، حتی اگر ندانیم ۱٪ باقیمانده تفاوت در ژن چیست، این مقدار ناچیز نمی‌تواند ما را در مقایسه با سایر حیوانات، موجوداتی متمایز و مخصوص بسازد. دی. ان. ای^۱ به ما می‌گوید که ما ترکیبی مشابه با ماده دی. ان. آی سایر فرمهای حیات داریم که همان آمینو اسیدها و پروتئینها هستند و با یک کد ۴حرفی (حروف شیمیایی) نوشته می‌شوند و در تمام موجودات اعم از موش، انسان، باکتری، ماهی و ... مشابه است. لذا در کتاب دی. ان. ای جایی برای چنین طبقه‌بندی‌های شکننده به عنوان فرمهای پست و برتر حیات نیست و در واقع ما انسانها هستیم که تمایزهای مذهبی و متافیزیکی را وارد حیطه ساختارهای حقوقی کرده، طبق آنها بشر را در طبقه مخصوص قرار می‌دهیم در حالی که این تمایز از نظر علمی، کاذب و بی‌اهمیت است.

گروه‌های زیادی در دنیا مخالف ثبت موجودات زنده‌ای هم چون پستانداران به عنوان اختراع هستند که از جمله آنها طرفداران محیط زیست، مذهبی‌ها، اخلاق‌گراها و طرفداران حقوق حیوانات هستند. آنها در مورد آینده‌ای که دانشمندان در تمامیت حیوانات دخالت کنند، اخطار داده‌اند و معتقدند حیات موجودات زنده هر چند آن موجودات مورد تغییرات ژنتیکی قرار بگیرند، قابل ثبت نیست.

یکی از قضات دادگاه فدرال کانادا معتقد است محققان دانشگاه هاروارد یک پروسه و روش ژنتیکی را اختراع کرده‌اند که طبق آن موش به سرطان حساس باشد، این قابل ثبت است، اما در مورد خود موش می‌گوید: «من حتی در وسیع‌ترین تفسیر هم نمی‌توانم پیدا کنم که یک موش ماده خام و به عمل نیامده‌ای

سازمان پژوهش‌های علمی و فناوری
سال دوم - زمستان ۸۴ - شماره ۴

باشد که با آنچه مخترعان انجام داده‌اند، کیفیت جدیدی پیدا کرده باشد. مسلماً معرفی و عرضه ژن موشها جدید است، اما خود موش چیز جدیدی نیست...» به همین علت در کانادا ادعای اختراع روش و پروسه مزبور پذیرفته شده، اما ادعا روی خود پستانداران رد شده است.

او اضافه می‌کند: «مهندسی ژنتیکی موش فی نفسه مقدار کمی از مشخصه‌های موش را کنترل می‌کند، ولی راهی برای جدا کردن ژن انتقالی از باقیمانده موش نیست... سایر مشخصه‌ها در مورد موش کاملاً مستقل از دخالت انسان است... متقاضی ثبت جز ادعا در مورد عرضه ژن انتقالی (ترانس ژن) نمی‌تواند هیچ ادعایی در مورد کوچکترین کنترل روی هر زمینه و جنبه پستاندار کند یا ادعا کند که قادر است دوباره یک پستاندار را بسازد». وی معتقد است «آن کوموس» ازدواج بین طبیعت و دخالت انسان است، اما به هر حال یک فرم پیچیده حیات است که با مشخصه‌ها و پارامترهای کنونی قانون ثبت، مطابقتی ندارد و فقط در صورتی قابل ثبت به عنوان اختراع خواهد بود که مجلس مقررات را تغییر دهد^۱.

یک عبارت کلیدی در قانون ثبت بیان می‌کند که حق ثبت در مواردی داده می‌شود که موضوع مورد تقاضا «ساخته جدید و مفید یا ترکیب موضوع (مواد)» باشد. مخالفان ثبت «آن کوموس» یا سایر حیوانات، معتقدند که عبارت «ساخته و مصنوع» به پروسه یا محصول مکانیکی غیر زنده دلالت می‌کند و «ترکیب موضوع» هم می‌تواند برای فرمهای کوچکتر حیات مثل مخمر به کار رود نه اینکه فرمهای برتر حیات را در بر گیرد، با این وجود برخی معتقدند «تغییرات عمیق سلولی» در یک موش می‌تواند، به عنوان «ترکیب موضوع» به شمار آید و به عنوان اختراع ثبت شود.^۲

ای. پی. او^۲ و اداره ثبت اروپا در ۱۴ جولای ۱۹۸۹م تقاضای ثبت «آن کوموس» را طبق ماده ۵۲ کنوانسیون حق ثبت اروپا رد کرد. این ماده حق ثبت

1- <http://www.ciens.ula.ve>

2- <http://www.globeandmail.com>

روی حیوانات را رد می‌کند، زیرا طبق این ماده اگر اختراع مخالف اخلاق عمومی باشد، نمی‌توان به آن حق ثبت اعطا کرد. اما با مخالفت‌های زیادی که صورت گرفت سرانجام بخش رسیدگی کننده در دوم اکتبر ۱۹۹۱م تقاضای ثبت «آن کوموس» را پذیرفت با این تفسیر که هدف تقاضای ثبت برای «آن کوموس»، آسانتر کردن تحقیقات روی سرطان و پیشگیری از سرطان است و این هدف از چنان ارزش و اهمیت برخوردار است که هر ضرری مانند رنج بردن حیوانات مربوط در مقابل آن ناچیز است^۱.

در حال حاضر مسأله ثبت فرمهای برتر حیات در اروپا و آمریکا پذیرفته شده است و فقط در کانادا مورد مناقشه است. دادگاه فدرال کانادا در سال ۱۹۹۸م تقاضای ثبت در مورد «آن کوموس» را رد کرد، ولی دو سال بعد دادگاه تجدید نظر این تقاضا را پذیرفت و به دانشگاه هاروارد حق ثبت اعطا شد. اخیراً دادگاه عالی کانادا در پایان سال ۲۰۰۲م در پژوهشی که توسط اداره مالکیت معنوی کانادا صورت گرفت، حکم کرده است که «آن کوموس» ترکیبی از مواد^۲ نیست، بنابراین به عنوان یک نوآوری نمی‌توان به آن حق ثبت اعطا کرد، بلکه فرمهای برتر حیات فقط تحت جهت‌گیری شفاف و روشن مجلس قابل ثبت خواهد بود. لذا در حالی که آمریکا و اروپا حق ثبت روی همه چیزهایی که مورد اصلاح و تغییر ژنتیکی قرار گیرند، اعم از میکروب و پستاندار و انسان و غیر انسان را پذیرفته‌اند، کانادا در این زمینه درنگ کرده و تصمیم‌گیری را به اصلاح قانون ثبت توسط مجلس واگذار کرده است^۳.

اکنون انسانها تنها موجوداتی هستند که هنوز تحت محدودیت‌های حق ثبت باقی مانده‌اند و علی‌رغم تلاش‌هایی که برای توجیه ثبت محصولات ناشی شده از انسان می‌شود، تاکنون هیچ کشوری نتوانسته راه رهایی این مسأله را از گرداب

1 - <http://www.EBRA.org>; <http://www.European-patent-office.org>

2 - COMPOSITION OF MATTER

3 - <http://www.gene.ch/genet.html>

مسائل سیاسی و فلسفی که مرتبط با انسانیت هستند بیاید. معیارهای اخلاقی نیز به طور واضحی نشان از نارضایتی تأسیس قابلیت ثبت روی انسان دارد. این مسأله موضوع حقوق مالکیت است و برخی معتقدند بیش از ۲۰۰ سال است که در «کامن لا» بیان شده که مردم نمی‌توانند مالک مردم شوند و این در منشور حقوق و آزادیهای کانادایی‌ها هم به وضوح ذکر شده که یک انسان نمی‌تواند تا جایی تنزل پیدا کند که به صورت مال و کالای شخصی دیگر در بیاید.

از مباحث مطرح در این نوشتار می‌توان چنین نتیجه گرفت:

۱- همه مخلوقات خداوند و از جمله حیوانات از حقوقی برخوردارند.

۲- دین اسلام قوانین و دستورهایی جامعی در زمینه حقوق حیوانات بیان داشته است و این قوانین آن چنان دقیق و مفصل بیان شده‌اند که در نوع خود بی‌سابقه‌اند.

۳- در ایران باستان و فرهنگ سایر اقوام ملل نوعی مقررات غیر الزامی و بیشتر اخلاقی در زمینه ترحم و خوش رفتاری با حیوانات وجود داشته است.

۴- امروزه بسیاری از مکاتب اخلاقی دنیا خصوصاً طرفداران حقوق حیوانات معتقدند انسان‌ها حق ندارند برای رسیدن به اهداف و مقاصد خود منافع و حقوق حیوانات را نادیده بگیرند و انجام آزمایش‌ها و تغییرات ژنتیکی تا حدی جایز است که موجب آسیب رساندن به حیوانات و مخاطرات احتمالی برای محیط زیست نشود.

۵- در حال حاضر بسیاری از کشورهای دنیا دارای قانون حمایت از حقوق حیوانات می‌باشند. در ایران، علی‌رغم پیشینه اسلامی بودن و داعیه حمایت از ارزش‌های اخلاقی، در زمینه حقوق حیوانات به جز یکسری مواد قانونی پراکنده، هیچ قانون مستقل و مدونی وجود ندارد و به این مسأله توجه جدی نمی‌شود؛ در حالی که با تطبیق و بررسی مقررات اسلام و سایر کشورهای دنیا می‌توانیم بهترین و پیشرفته‌ترین قانون حمایت از حقوق حیوانات را تهیه کنیم.

منابع و مأخذ

- ✓ القرآن الكريم
- ✓ امیری، فاطمه، زیست شناسی پایه، تهران، انتشارات پیک دبیران، چاپ اول، ۱۳۷۹
- ✓ تاج بخش، حسن، تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران، تهران، انتشارات سازمان دامپزشکی کشور با همکاری دانشگاه تهران، ۱۳۸۲
- ✓ جعفری، محمد تقی، رسائل فقهی، مؤسسه نشر کرامت، ۱۳۷۷
- ✓ حجتی اشرفی، غلامرضا، مجموعه کامل قوانین و مقررات جزایی، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ ۲۱، ۱۳۷۷
- ✓ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، چاپ پنجم، ۱۴۰۳ هـ
- ✓ حلی، ابوالقاسم، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، بیروت، دارالاضواء، ۶۰۲ هـ
- ✓ حلی، محمد بن ادریس، کتاب السرائر حاوی لتحریر الفتاوی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۱ هـ
- ✓ سیوری، فاضل مقداد، التفقیح الرائع لمختصر الشرایع، قم، نشر کتابخانه آیت الله مرعشی، چاپ اول، ۱۴۰۴ هـ
- ✓ شوالیه، ژان - گبران، آلن، فرهنگ نمادها، ترجمه: سودابه فضائلی، تهران، انتشارات جیحون، چاپ اول، ۱۳۷۸
- ✓ شهیدی، سید جعفر، ترجمه نهج البلاغه، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هفتم، ۱۳۷۴
- ✓ طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، تهران، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا
- ✓ طوسی، محمد، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳
- ✓ کزازی، میر جلال الدین، از گونه‌ای دیگر جستارهایی در فرهنگ و ادب

ایران، بی‌جا، نشر مرکز، چاپ اول، ۱۳۶۸

✓ فریدونی، حسین، *بررسی حقوق حیوانات در اسلام و قوانین روز*، پایان نامه دکترای دانشگاه تهران، بی تا

✓ فلسفی، محمد تقی، *گفتار فلسفی اخلاق از نظر همزیستی و ارزش‌های انسانی*، هیأت نشر معارف اسلامی، ۱۳۹۷

✓ موسوی‌الخمینی، روح‌الله، *تحریر الوسیله*، ترجمه: علی اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا

✓ مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه چاپ ۱۸، ۱۳۸۰

✓ نائینی، علیرضا، ربانی، محمد، «*حقوق حیوانات از دیدگاه قرآن و احادیث*»، فصلنامه دانشور، سال هفتم، تهران، دانشگاه شاهد، ۱۳۷۸

✓ نجفی، محمد حسن، *جواهر الکلام فی مسائل الحلال و الحرام*، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، چاپ هفتم، بی تا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی